

УДК: 336.532:339.347

Єршова Г.В.,*молодший науковий співробітник ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України”*

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті розглядаються пріоритети державної підтримки розвитку галузей та вплив на них економічної кризи, досліджується роль держави у процесі модернізації виробництва.

Ключові слова: державна підтримка, розвиток галузей, економічна криза, модернізація виробництва.

In the article examined priorities of state support of development of industries and influencing on them of economic crisis, the role of the state is explored in the process of modernization of production.

Key words: state support, development of industries, economic crisis, modernization of production.

Постановка проблеми. Українська промисловість потребує значних коштів для оновлення та модернізації виробничого апарату, що на даний час є однією із головних умов забезпечення її конкурентоспроможності. На жаль, процес оновлення виробництва в Україні проводиться досить повільними темпами, що не відповідає вимогам ринкової економіки (цикл повного оновлення основних фондів в Україні більший за 20 років). Для порівняння у розвинених країнах середній строк повного оновлення основного капіталу не перевищує 15-20 років. У США активна частина основного капіталу оновлюється за 12-14, а в Японії – за 8-10 років [1].

Поліпшити ситуацію, що склалася у стані основних фондів можливо за рахунок активізації інвестиційних процесів. Так, за підрахунками експертів лише для модернізації виробництва у промисловості України необхідно інвестувати близько 25 млрд. дол. США щорічно до 2019 р. [2]. Складність вирішення цієї проблеми полягає у значному дефіциті інвестиційних ресурсів, які під впливом фінансово-економічної кризи зменшуються.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням цієї проблематики займалось значне коло вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, а саме: Л.Л. Антонюк, В.В. Каліцька, А.І. Даниленко, А.М. Поручник, В.С. Савчук та ін. Проте дослідження питання впливу держави на процеси модернізації виробництва в умовах економічної кризи є недостатньо вивченими.

Мета статті полягає в оцінці впливу держави на процеси модернізації виробництва в умовах економічної кризи та пошуку шляхів збільшення ефективності використання інвестиційних державних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Серед вітчизняних вчених-економістів існує думка про наявність значного внутрішнього фінансового інвестиційного потенціалу для розвитку економіки, який при активізації необхідних механізмів взмозі забезпечити належне економічне зростання за рахунок власних (внутрішніх) джерел фінансування. За підрахунками експертів наявний фінансовий потенціал України у 2006 р. становив 2,8 трлн. грн., з яких 1,8 трлн. грн. – фінансові ресурси підприємств (акумуляовані грошові кошти з різних джерел, що надходять в обіг і призначені для здійснення виробництва з метою отримання прибутку). Варто зазначити, що наведені дані характеризують показники активного фінансового потенціалу. Неактивний (незадіяний) же потенціал на сьогодні оцінюється, як мінімум, у 4 трлн. грн., що значно перевищує наявний. Наявність такого значного незадіяного потенціалу вказує на необхідність розробки фінансових механізмів для перетворення вказаних можливостей у реально діючі ресурси [3]. Це, своєю чергою, можливо лише при безпосередній участі держави, яка за рахунок удосконалення законодавства, подолання корупції та злагодженої співпраці всіх гілок влади забезпечить належні умови для розкриття інвестиційного потенціалу.

Враховуючи умови, що склалися із розвитком фінансової кризи, посилюється роль державної підтримки економіки, без чого неможливе подолання негативних наслідків кризи. Так, наприклад, Уряд Російської Федерації, визнаючи необхідність підтримки економіки, і в першу чергу промисловості країни, у межах антикризової програми у 2009 р. виділяє 3,664 трлн. рублів., або 9,1% ВВП, з яких бюджетним фінансуванням забезпечено 1,6 трлн. рублів, кредитні гарантії за рахунок бюджету плануються у розмірі 450 млрд. руб., з яких 300 млрд. руб. держгарантії, та 150 млрд. руб. спрямовуватимуться на підтримку збільшення обсягу бюджетних кредитів регіонам. Як один із дієвих

заходів планується використовувати і скорочення податкового навантаження на 848,6 млрд. руб. Програма розрахована на 2009 р., однак не виключено продовження реалізації плану заходів і на наступні роки з метою якнайшвидшого подолання негативних наслідків кризи та стабілізації економіки країни [4, 5].

В Україні з метою боротьби із кризовими явищами Урядом було розроблено пакет антикризових заходів, у межах якого окреслені напрями державної підтримки окремих галузей промисловості, які зазнали найбільшого негативного впливу економічної кризи [6]. Поряд із суттєвою підтримкою фінансового сектора та сільського господарства в Законі окреслено рамки державної допомоги у довгострокових інфраструктурних, інвестиційних та інноваційних проектах, а також заходи, що впливають на підвищення рівня зайнятості населення, зокрема підтримку малого та середнього бізнесу шляхом здешевлення кредитування проектів. Проте, у зв'язку з тим, що вітчизняна промисловість і до початку світової фінансово-економічної кризи потребувала значних інвестиційних ресурсів для розвитку, а під її негативним впливом ця потреба ще більш загострилась, на даний час фінансової допомоги потребують майже всі галузі промисловості. Своєю чергою, дії Уряду у прагненні допомогти всім більше нагадують „тушіння пожежі”, ніж цілісну стратегічну програму з виходу із кризи. Розробляються і впроваджується чисельна кількість програм розвитку галузей, що при належному їх фінансуванні мали б позитивний вплив на економіку. Однак, брак коштів, що відчуває бюджет країни та великі соціальні зобов'язання, які необхідно виконувати, не дають підстав для сподівань, що всі розроблені Урядом програми будуть втілені у життя.

У зв'язку з цим виникає потреба у чіткому виділенні пріоритетних напрямів фінансування за рахунок бюджетних коштів, тобто виділення так званих “точок росту”, підтримка яких забезпечить ефективність не тільки цих галузей, але й матиме стимулюючий вплив на супутні галузі. Сьогодні Урядом окреслено близько семи пріоритетних напрямів, серед яких: будівництво, сільське господарство, машинобудування, суднобудування, авіаційна промисловість, космічна промисловість, металургійна та хімічна промисловості тощо. Проте важливим, на нашу думку, кроком у забезпеченні ефективності “точок росту” є концентрація уваги на трьох-чотирьох галузях. Розширення ж переліку пріоритетних галузей призводить до розпорошення і без того незначних можливостей бюджетного фінансування та зниженню ефекту від його впровадження.

Також при виділенні „точок росту” слід виходити із стратегічного розвитку держави. Якщо Україна обрала своїм шляхом інноваційно-інвестиційний розвиток, то пріоритетними повинні бути галузі, які мають в собі інноваційний потенціал. До таких “точок росту” вітчизняної промисловості, на нашу думку, можна віднести: авіаційну промисловість (Україна є однією із семи держав, що мають повний технологічний цикл – від розробки до виробництва та експлуатації авіаційної техніки); металургійну промисловість (одна із найбільш експортоорієнтованих галузей, що забезпечує валютні надходження в країну); машинобудування. Наведені галузі мають великі перспективи у майбутньому забезпечити конкурентоспроможність України на зовнішніх ринках та позитивно вплинути на супутні галузі за умови ефективного та виваженого вливання інвестиційних ресурсів. На жаль, стан цих галузей сьогодні можна характеризувати як критичний. Наприклад, авіаційна промисловість, продукція якої має попит не тільки на внутрішньому, але і на зовнішньому ринках, знаходиться на грані банкрутства. У більшості підприємств цієї галузі величезна кредиторська заборгованість перед банківськими установами, невиконання раніше підписаних експортних контрактів на поставку літаків, та суттєва заборгованість по заробітній платі. На погашення боргів лише таких двох великих підприємств, як АНТК ім. Антонова та Харківського державного авіаційного виробничого підприємства (ХДАВП) необхідно 1,8 млрд. грн. [67, загалом же борг авіаційної промисловості перед банками та постачальниками перевищує 3 млрд. грн. [8]. Нещодавно Уряд, наголошуючи на важливості підтримки цієї галузі, оголосив про часткове покриття боргів авіаційних підприємств з метою надання їм можливості налагодити безперебійне, ефективне виробництво. Підтримка з боку держави дуже важлива для цих підприємств, однак безкоштовне, безповоротне виділення коштів з бюджету, на наш погляд, по-перше, дуже мале для того щоб мати значний ефект для галузі, по-друге, не сприяє фінансовій дисципліні на підприємствах (бюджетні асигнування підприємства отримували неодноразово, однак, у більшості випадків були використані не за призначенням та не мали позитивного впливу на стан галузі). Враховуючи викладене вище, доцільно було б державну підтримку спрямовувати через розробку та впровадження Програми підтримки авіаційної промисловості, одними із ключових моментів якої було б: збільшення державних замовлень підприємствам авіаційної галузі; здійснення підтримки через державні банки шляхом надання пільгових умов при кредиту-

ванні та погашення відсоткових ставок за надані кредити, що дало б змогу більш ефективного контролю за цільовим витрачанням коштів та збільшило б обсяг наданих коштів авіаційним підприємствам; сприяння з боку держави підприємствам при виході на фондовий ринок (цей крок необхідний для залучення стратегічних інвесторів, фінансові вливання яких підняли б підприємства цієї галузі на вищий рівень конкурентоспроможності на світових ринках).

У напрямку підтримки металургійної промисловості з боку держави було прийнято низку заходів щодо пом'якшення наслідків кризи у цій галузі, серед яких: введення мораторію до кінця 2008 р. на підвищення залізничних тарифів, цін на електроенергію, коксуюче вугілля; відмінено 12%-ву надбавку до тарифу на газ; дозвіл на розрахунки податковими векселями при імпорті сировини та обладнання відсутнього в Україні. Впроваджені заходи у короткостроковому періоді мали позитивний вплив на результати діяльності галузі. Проте, на нашу думку, вони матимуть нетривалий ефект. Однією із гострих проблем цієї галузі залишається велика енергоємність та зношеність основних виробничих фондів, що гальмує її розвиток, і без якнайшвидшого вирішення цих проблем, незважаючи на всі пільги, галузь поступово втрачатиме позиції на ринку, які і без того вже похитнулися.

Одним із шляхів покращення стану металургійної та інших експортоорієнтованих галузей промисловості може бути переорієнтування на внутрішній ринок. Щодо металургійної промисловості цей крок можливо здійснити за рахунок стимулювання таких галузей, які є одними із головних споживачів металургійної продукції (наприклад, машинобудування, авіаційна та суднобудівна промисловість).

У зв'язку із необхідністю проведення повної модернізації промисловості, що потребує не тільки фінансових ресурсів, але і якісного обладнання вагомої ролі набуває машинобудування. Вітчизняне машинобудування має великий потенціал починаючи із сфери виробництва сільськогосподарської техніки закінчуючи виробництвом енергетичних потужностей. Значним попитом продукція вітчизняного машинобудування користується у зарубіжних країнах, наприклад у Росії, яка у межах державних програм модернізації основних виробничих фондів закуповлює значні обсяги продукції українського машинобудування. Статистичні дані свідчать, що за останні роки обсяг експорту машинобудівної продукції постійно зростає і за період 2000-2007 рр. він зріс на 5% та зайняв друге місце серед груп

товарів, які експортуються (перше місце традиційно займають товари металургійної промисловості). У 2007 р. експорт машинобудівної продукції становив – 8482 млн. дол. США, або 17,0% від загального обсягу експорту. Доля ж експорту машинобудівної продукції в країні СНД за аналізований період (2000-2007 рр.) зросла на 11,2 в.п. і у 2007 р. становила 31,8% від загального обсягу експорту машинобудування [9].

Проте, незважаючи на збільшення експорту машинобудівної продукції, що свідчить про попит на зовнішніх ринках, машинобудівна промисловість знаходиться в критичному стані та стрімко втрачає конкурентні позиції. Це зумовлено технічною виснаженістю та відсталістю галузі (експлуатація обладнання, виготовленого за радянських часів, практична відсутність інноваційних проектів). Все це свідчить про необхідність значних інвестиційних ресурсів для забезпечення ефективності цієї галузі.

Необхідно зазначити, що поряд із промисловими “точками росту” одним із пріоритетних напрямів розвитку української економіки є сільське господарство, що, своєю чергою, потребує значної фінансової підтримки з боку держави. Без сумніву Україна має великий потенціал як аграрна країна, проте незважаючи на те, що починаючи із 2000 р. [10] сільське господарство є пріоритетним напрямом розвитку економіки, його стан постійно погіршується.

Отже, виділення декількох ключових пріоритетних напрямів розвитку („точок росту”) децю звужить потребу в фінансових ресурсах, хоча повністю не вирішить проблему фінансового забезпечення інвестиційної діяльності.

Варто зазначити, що важливим чинником при обмеженості державних інвестицій є забезпечення їх ефективності. З 2007 року в Україні діє Державне агенство з інвестицій та інновацій [11], одними із провідних завдань якого є визначення обсягу та контроль за витрачанням бюджетних коштів, що надаються суб’єктам, які реалізують інноваційні та інвестиційні проекти. Проте, незважаючи на діяльність цього агенства, сьогодні в Україні ефективність державних вкладень залишається достатньо низькою. Необхідною умовою підвищення ефективності державних інвестицій є забезпечення жорсткого контролю за інвестиційними проектами, які здійснюються за участі, або при повному фінансуванні держави, що зменшить нецільове витрачання бюджетних коштів.

Враховуючи обмеженість державних інвестиційних можливостей, слушним також був би перехід до моделі державно-

приватного партнерства, в основі якого лежить здійснення інвестиційних проектів із залученням приватних інвесторів. Підвищити ефективність державних інвестицій можливо за рахунок переходу до проектних форм взаємодії держави та приватного інвестора на основі співфінансування проектів, пов'язаних з розвитком інфраструктури, підвищенням конкурентоспроможності українського бізнесу. Така взаємодія може сприяти як зростанню приватних інвестицій самих по собі, так і зростанню ефективності державних вкладень. Це державно-приватне партнерство також буде сприяти розширенню використання підприємствами та організаціями банківських кредитів на інвестиційні цілі.

Висновки. Виходячи із важливості збереження необхідних темпів у процесі модернізації та переозброєння виробництва та враховуючи значне зменшення фінансових джерел забезпечення оновлення основних фондів під впливом фінансово-економічної кризи, доцільно посилити пошук можливостей збільшення обсягів фінансування за рахунок підвищення державної участі в інвестиційних проектах. З метою збільшення ефективності інвестиційних проектів посилити державно-приватне партнерство в інвестиційній сфері, що розширить можливості для фінансування. Запровадження даних заходів зможе дещо пом'якшити наслідки скорочення інвестицій в основний капітал, які спричинила фінансова криза, та дасть змогу продовжити процеси оновлення основних фондів.

Література

1. Баліцька В.В. Капітал підприємств України: тенденції, пріоритети / Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2007. – 480 с.
2. Премьер-министр Юлия Тимошенко считает украинскую металлургию и химическую продукции неконкурентоспособной на мировых рынках. – [Электронный ресурс]. – Доступно с: <http://www.ugmk.info/?news=1238394283>.
3. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: Монографія. Т. 1. – Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації / За ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008. – С. 98.
4. Россия потратит в 2009 году на борьбу с кризисом 3,664 трлн руб. – [Электронный ресурс]. – Доступно с: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1144099&ThemesID=437>.
5. На антикризисную борьбу времени не жаль. – [Электронный ресурс]. – Доступно с: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1147001&NodesID=4>.
6. Закон України „Про першочергові заходи щодо запобігання

негативним наслідком фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" N 639-VI від 31.10.2008 р. – [Електронний ресурс]. – Доступно с: <http://www.zakon.gada.gov.ua>

7. Тимошенко играет в самолетики, или улетные предложения от Кабмина – [Електронний ресурс]. – Доступно с: <http://www.wing.com.ua/content/view/5244/38/>.

8. Авиация ощутила долговые ямы. – [Електронний ресурс]. – Доступно с: <http://www.wing.com.ua/content/view/5406/38/>.

9. Платіжний баланс і зовнішній борг України за 2007 р. – НБУ, 2008. – С. 33-34; 39-40.

10. Програма розвитку інвестиційної діяльності на 2002-2010 роки, затверджена Постановою КМУ №1801 від 28 грудня 2001 р. – [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

11. Постанова КМУ „Про затвердження положення про Державне агенство України з інвестицій та інновацій” № 749 від 16.05.2007 р. – [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.in.gov.ua>.